

Tradizioa eta modernitatea.

Kontzientzia poetikoaren garapena XIX eta XX. mendeetako euskal literaturan

IÑAKI ALDEKOA BEITIA
(EHU, Donostia)

Europako beste lurraldeetan bezalatsu izan zuen eragina Euskalerrian ere, Frantzia sorleku izanik Mendebalde osora hedatu zen Ilustrazioaren pentsamoldeak. XVIII. mendeko bigarren erdialdetik aurrera Despotismo Ilustratua delakoaren ildotik Borboiek daramaten politika zentralistak kinka larrian jarri zituen eskubide foralak. Antzinako Erregimenaz ezagutzen den garai osoan barrena ezagutu bazen ere, Erdi Aro amaieran sortuak Aro Modernoan gorpuztu eta erabateko zilegiztapenaren atzetik ziharduten foru eskubide hauen gorabehera, are larriagotuko zen XVIII. mende amaieratik XIX. mendeko lehen herena bitartean. Kontrafueeroak zirelata izandako Matxinadak, edota fueroen zilegiztapena zela beharrezko, komunitate baten bereizgarri nagusienera altxatuz, hizkuntza puztuz ihardun zuen apòlogista andana lekuko. Ibilbide honetan ezin ditugu ahaztu Larramendik bere garaian inguruko jakintsu ospetsuenekin izan zituen istiluak; ezta ere mende erdi geroago —dagoeneko XIX. mendean— Godoy-ren eraso eta, azkenik, Llorente kalonjearen —gerrate zibilean frantsesen aldeko agertua— *Noticias Históricas* delakoaren ondorioz fueroen izen onak izan zuen gainbehera. Gainbehera hau atzeraezinezkoa zen pentsamolde ilustratua bereganatuz nazio bateratu baten eredu bila zebiltzan liberalentzat. Eztabaida luzearen ondoren fueroen prestigioa gutxietsi eta indarge aurkitu zuten ilustratuen ikuspegitik, hauen desagerketa ezinbestezkoa zen. Hauen-tzat fueroak ez bait ziren antzinako erregimenaren erakunde zaharkitu eta atzera-koiak baino: superstizioaren morroi izatetik, naturaren legearekin bat zetorren arrazoi-bideak nagusitu behar du. Gainontzekoa, gerlek ekarriko zuten.

Ez da artikulua honen helburua fueroen dekadentziaren historia egitea. Alabaina, iruzkin modura ez bada ere, derrigorrezkotzat jotzen genuen garai hauen zenbait islada txertatzea, dagokigun gaia zedarri tinko batzuren inguruan, seriotasun apur batez, kokatu ahal izateko.

Lan honen asmoa, modu zabalean ulertuz, Ilustrazioak —Frantziatik abiatuz Europa osoa astindu zuen pentsamoldea— Euskalerrian izan zuen erantzuna konstatatzea litzateke; eta modu estuago batez, euskal literaturara erakarri zuena: historikoki, garai bateko gizarteak zituzkeen behar eta arazoak nola bilbatzen diren pentsamolde jakin baten bilakaeran eta, azken honek, nola baldintzatu duen literatura. Aire arrotzez jantzirik datozkigun ideien aurka paratuz, garai historiko hau eragin eta astindu zuen mogimendua erromantizismoa dugu. Halare aurrenekoz bururatzen

zaigun galdera honako hauxe da: zer nolako erromantizismoa da euskal ingurugiroan gertatua? Gauzak horrela, arestian aitatu bi urratsak nahitaezko jotzen ditugu: historikoki Europako erromantizismoarekin uztartu eta, ohartu zenbateraino emankorra eta aberatsa izan den mogimendu hau euskal literaturan, batipat, poesiari dagokionean. Azterketa honen epe 1800-1950 artekoa da, gutxi gora behera.

Nahiz eta euren hizkuntza eztabaidek autonomia bat erdietsi, helburu nagusitzat, jatorriz bederen, fueroak zilegiztatzea —eta honekin batera beste zenbait abantaila (cf. Juaristi 1987a)— zuen apologista andana hau dela bide Ilustrazioak ereinda aurkitu zuen bere aurkako hazia. Neurea egiten dut Juaristik garai honetaz ari delarik zioena:

Es en el periodo comprendido entre la paz de Basilea y la Zamacolada, en esos ocho años que Gárate ha llamado "la época de Astarloa y Moguel" (Garate, 1936), donde hay que situar el nacimiento del romanticismo vasco". (*ibid.* 93).

1802an amaitzen du Mogelek bere *Peru Abarka*. Hala definitzen du Lasagabasterrek obra hau:

En primer lugar, *Peru Abarka*, híbrido de diálogo doctrinal renacentista y cuadro de costumbres románticas, marca claramente las distancias frente a la tradición de la prosa de piedad, afirmando su identidad como prosa "civil" o "profana" —aun dentro de la condición clerical de su autor y de la indudable y recia ortodoxia de la visión del mundo que a través del "universitario" de Basarte se nos transmite (Lasagabaster 1984).

Bi alderdi nagusi besarkatuz sortu den emaitza dugu *Peru Abarka*: batetik, antzinako erregimeneko apologia joera eta, bestetik, Berpizkunde garaian oso ezaguna zen elkarrizketa didaktikoa. Horrenbeste joeratan aintzindari izan den obra hau —XX. mendean landuko den ohiturazko nobela dela; euskal ingurugiroan lekutu duen euskalduntasun eredia, etab.— onartu behar, idaztankerari dagokionean, Lasagabasterrek aurreratua, alegia, "Moguel es un epígono más que un precursor". (*ibid.*)

Mogelek neoklasizismoaren eraginik izan bazuen ere, haren pedagogia kontrailustratua neoklasizismoaren alderantzizkoa dugu. Beraz, bi ekarri berriekin dator kigu Mogel XIX. mende horren lehen urteetan. Bata, prosa narratiborantz emaniko urratsa; bestea, euskal espazioaren aitzinean agertzen duen joera erromantikoa.

Pablo Pedro Astarloa paradisuko amets nebulosoaren untzian enbarkatua zebilen bitartean, Mogelek bere gain hartu zuen komunitate organiko jakin bat —euskalduna— koesionatua mantentzen zuten lokarrien askatzeak zekarren arriskuari aurre egitea. Juaristik dioen bezala, Peru Abarkak, baserri giroan gauzatu eta lekutzen du euskalduntasunaren eredia.

Un escritor fija su mirada en el mundo campesino para encontrar en él las semillas de una posible regeneración del pueblo vasco (Juaristi 1987c, 69).

Non dago obra honetan, *Peru Abarkan* alegia, mezu kontrailustratua? Aitortu behar dut, aldez aurretik, garai hau aztertzeke behar beharrezko jotzen dudala, jada erabiltzen gatozen saiotoxoa hau, "Las fuentes ocultas del romanticismo vasco" (=Juaristi 1987a):

Moguel invierte —Juaristik dio— los principios filantrópicos del neoclasicismo. Pretende sentar a los maestros en los bancos de los alumnos, desautorizar a los filósofos, utilizar contra los neoclásicos sus propias armas, poner el mundo al

revés, "ilustrar a los ilustrados" con la sabiduría de los que nada saben, de los campesinos... Moguel inaugura con *Peru Abarca* un nuevo género, la apología ruralista, [...] (op. cit. 93).

Jakina da euskarak babesturiko baserri giroa izan dela Trentoz gero kleroaren eta fedearen gotorleku. Alabaina, oraingoan Mogel, urrats bat aurreratzen duelarik, posizionatu egiten zaigu. Baserritarren alde aukera egiten duelarik ondo seinatzen saiatzen da nondik datorkion hari arriskua, edota arerioa. Liburuaren bi pertsonaia nagusiak ez dira bi ikuspegi kontrajarrien —bi bando?— sinbolokoak baizik: Peru baserritarra eta Maisu Juan kaletarra. Dena dela, azpimarratu beharrezkoa da XVIII. mende amaierako nahiz XIX. mende hasierako urte horietan oraindik ahal zutela bi ikuspegi kontrajarriok elkarren ondoan ihardun. Ezin dugu ahaztu Mogel, Peruren ahotik, injenuo beharrez baikor agertzen zaigula: alegia —eta honetan antzinako erregimenean murgiltzen da bete betean— goian aitatu bi ikuspegi kontrajarriak elkarren ondoan bizitzen ezezik, Peruk, konbentzimenduaren poderioz, irabazi egiten du Maisu Juan bere "eskolarako". Guzti honek zera adierazten du, Mogelen kontzientzi esparrua antzinako erregimenaren barnean ohi zen giza-harremanetan eta mentalitatean kokatzen dela. Baina inkonzienteki, handik larogei bat urte beranduago —edo zerbait lehenago— bakarrik, zentzuz jantzi zitekeen mezua bilbatuz, garaiko giza-harreman eta mentalitateak ez zuen jomuga berria sortu ahala —historiaren igarotzeak ezartzen duen arrastro irmoa medio—, *Peru Abarca*-k beste mezua bat dakar, alegia, justu oraintxe iradokizun modura aurreratua: mezu erromantikoa.

Peruren idurirako gizonaren bizitzak izan zezakeen zentzu bakarra ez zetorkion gizonaren beraren ahalmenetik, arbasoengandik kutsadurarik gabe jasotako ohitura eta hizkuntza garbietatik baizik: naturaren erritmoarekin Probidentziarena lotuaz, baserri giroko bizitzak soilik eskaini zezakeena. Hitz batez adierazteko, historiatic at dagoen tradizioa —iluna eta zehatza era berean, ideia filosofikoa baino gehiago mundu ikuspegi— dugu Perurentzat zentzu emailea, eta ez besterik.

La verdadera tradición —dio Juaristik— está siempre más allá de la historia: discurre en lo profundo de la fe y del sentimiento popular, como una corriente lenta e insondable, cuyo sentido escapa al historiador y se ofrece únicamente al poeta y al místico". (Juaristi 1986, 17).

Maisu Juanentzat, ordea, munduak eduki zezakeen zentzua zientziak bermatua dator. Alegia, gizonaren arrazoinamendu ahalmenean kokatzen du gizona eta mundua ulertu eta hobetzeko ahalbidea. Hitz batez adierazteko, historia egile dugun modernitatea.

Basarte/gizarte dikotomiari natura/kultura gaineratzen dio Juaristik zera erantziz:

Y ahora entendemos que si la sabiduría de Peru es superior a la de Maisu Juan, lo es porque aquel posee un conocimiento exacto de la Naturaleza, lengua matriz que Peru ha recibido intacta de sus mayores, en su estado originario, en su pureza prístina, mientras que Maisu Juan, por el contrario, sólo es capaz de hablar un euskera degradado y empobrecido, el euskera de la ciudad, plagado de lo que Poza llamaría vocablos advenedizos, adulterinos, carnales y no naturales a tal lengua. (1987a, 95).

Horregatik Maisu Juanek berriro ekin beharko dio ibilbideari, benetako "jakituria" bereganatuko badu, baina oraingoan, norabidea aldatuz: intelektualari zegokion bideari uko eginez eta atzera joaz. Eskola liburuetako jakitearen aurrean aitona zaha-

rrengandik ahoz jasotakoa aukeratu beharko du. Eztabaida filosofiko eta zientzi zehaztapenen abantailaz izan zezakeen sinesgarritasun ergelak baztertu eta bakardadeko gogarte isiluneetan, begiramenez beterikako errebelazioari lekua egingo dio. Irakaspen hauen bidez Maisu Juan itzaliko litzateke utopiarako eta piztu tradiziorko. (Cf. Allegra 1980, 282).

Hauxe dugu modernitatearen zedarrietan sortutako bidebanaketa. Are gehiago zehaztuz, modernitatearen aurka altxatu den harma izan da tradizioa. Beraz, erreakzioaren ondorio dugu. Hauxe izan zen jatorrizko erromantizismoa, Alemaniaren sortua eta handik Ingalaterrara igarota, alegia. Beste horrenbeste Frantziaren, filosofo ilustratuen aurrean mogimendu neokatoliko delakoak proposatzen zuen errege eta aldarearen uztardura tradizionalista.

Literaturari bagazozkio, Europako beste lurraldeetako erreakzioa guztiz eman korra izan zen. Filosofoa —harma nagusizat arrazoia duen pentsalaria— goratu bazuen Iraultzak, honen aurkako erreakzioak izpiritualtasunez jantzirik Poeta irrazionala goratuko du. Filosofo arrazionalak ez dituen dohaiez hornitua egon behar du poetak; munduaren alde ilun eta misteriosuetan barneratzeko ahalmena, ikuspegi analogiko eta beronen ardatza osatzen duen sinbologiaren ezagupenetik dator. Zenbaitetan, izpiritualtasun honen sorlekua erlijioaren magalean badago ere, luzera gabe elizaren ortodoxiatik urrunduz bere esparru autonomoa kreadu du. Jaungoiko trazendentea ahaztuz, beronen ezaugarriekin poetak tankeratu eta gurtzen duen jainko berria, poetaren beraren “ni”-a izango da. Nola edo hala, Iraultzaren erreakzioak eutsi nahi zion ortodoxia honek —ezari ezarian urratu eta itxuraldatzen joan ahala— gizonaren erlijio berrirako ararteko bidea egin zuen. Lehen, Jaungoikoa zen erlijioaren ardatza, beste honetan, ostera, jeinua: lurreratutako erlijio baten aitzinean geundeke. (Cf. Benichou 1981).

El genio —Antonio Mari poeta eta filosofo kataluniarrak zioen— se alza contra las convenciones que la sociedad tradicional ha ido allegando en su devenir y que obstruyen bajo leyes, reglas o normas el libre pensamiento y la acción voluntaria. La aparición del concepto de genio es simultánea a la del ciudadano; son responsables, como entidades libres, de sus decisiones, sus actos y sus obras, ninguna de ellas imputables a Dios, ni a la providencia, ni a instancia superior alguna. Imputable solamente al hombre y al uso que hace de su libertad (apud Juaristi 1986, 13).

Literaturan nahiz beste alorretan eman zen iraulketa hau —nahiz eta erreakzioaren galbahetik iragazia izan— zeharo modernoa da.

Ezagutu oten zen XIX. mendeko Euskalerrian gizonaren unibertso guztia irauli zuen ikuskera modernorik? Pentsalari eta literatoen emankortasunari begiratzen badiogu bederen, erantzuna ezinbestez ezezkoa da. Alegia, Europako tradizio erromantikorekin alderatuz gerò gurea, poesiaren gabezia nabarmentzen da. XIX. mende amaierate itxaron beharko dugu poesia itxurako fruitu goiztar batzu dastatzeko. Euskalerrian idazten zen literatura bakarra gazteleraz idatzi zen: literatura fuerista.

Aurreko artikuluko batean honako hau nioen: “Lorejokoekin sortzen den poesia giroak ez du modernitatearen kontzientziarik, hain zuzen, ez duelako bizi izan”. (Aldekoa 1989, 52). Zer esan nahi du honek? Hementxe planteatzen zaigu zinez euskal literaturak, gutienez 1950 arteko ibilbidea egiterakoan, izan duen korapilo eta gabezia. XIX. mende amaierako euskal gizartea erabateko eraldaketa bidean abiatua zegoen: gizarte zaharreko erakundeak (foruak) desagertuta zeuden, eta egoera berriak bultzatuz —ezin ahaz industrializazioaren ondorio zen inmigrazioa—, giza-harre-

man eta mentalitate zaharrak ere aldatzear. Baina, gizarte zaharraren lokarriak nahitaez askatzen doazen heinean, gizarte zahar horren giza-egiturak ideologikoki zein izpiritualki zilegiztatzen zuen katolizismo —klero militantea— erreakzionarioak es-tu estu (kortsetatua) dauka euskaldungoaren berez argi gutxiko mundua. *Argi* hemen “Siglo de las Luces”-en zentzuan darabilt; ilustrazioaren ideia gutxi iragazi zela, alegia. Berriz (cf. Aldekoa 1989) esaten dut, ez dela gurea “baserrira ihesa”, katolizismo ortodoxo militanteenak zurruntasun gogorrean eutsi izana baino. Erlijio ortodoxo eta dogmatikoak urradurarik gabe jarraitzen zion mendeen poderioz katezismo kon-tuetan trebatua zeukan euskaldungoaren mundu ikuspegia itxuratzeari. Urradurarik gabe —*incólume* esango genuke gazteleraz—, bere baitan mantentzen den katoli-zismo dogmatikoak ito egiten ditu modernitatearen oihartzunak ausnartzeko auke-rak oro. Ezingo du poetak modernitatearen emaitza den jeinua —poetaren “ni”-a deskubritu— goraldatu; arestian esaten genuenari jarraikiz, goraldaketa hau gizon-a-ren beraren deskubrimenduaz gainera, bere konsagrazioa ere denean. Poetaren kon-sagrazioa bilakaera honen emaitza dugu. Alegia, poetak xurgatzen dio erlijioari bere konsagrazioariko beharrezko duen hizkuntza eta, era berean, xurgatzen dio baita, bo-tere izpirituala. Poeta eta idazlearen burujabetasun honetantxe legoke literatura mo-dernoaren funtsa. Poeta eta idazle modernoaren lanak ez du inongo zilegiztapenen beharrik. Poetaren lana, berea izatearren, lan autonomotzat zilegiztatzen da. Eta hauxe da literatura modernoak, eskema zaharrak irauliz, inposatu duen egoera be-rria.

XIX. eta XX. mendeetan gerraurreko belaunaldira arteko euskal poesiak, aitzitik, ez du izango inongo burujabetasunik eta ez autonomiarik; poesia hori beste zerbaitek —Jaungoikoak?— zilegiztatzen bait du. Ez du poesia honek modernitatearen kontzientziarik, finean, poetak berak ez direlako aske. 1950 arteko euskal erromanti-zismoa aitatu egoerak baldintzatu egongo da.

Gatozen —horrenbeste aurretatu gabe— fueroen galtzearekin batera gertatzen diren zenbait aldaketa erabakiorren garrantziag ohartzera. Arestian aitatu bezala, erabateko industrializazioak —batez ere Nerbioi inguruetan— erakartzen duen im-igrazio ugariak zeharo antzaldatzen du Bizkaia zaharraren inguru-giroa. Corcua-rak (1979) dioen modura karlistadek gizarte ezberdinu baten kontzientzia zuzper-tzaile izan ziren heinean, nazionalismoaren agerpenerako hazia ereinda utzi bazuten ere; industrializazioak, eta bere ondorenak, Euskalerra zaharreko bizimodurako ze-karren erabateko itxuraldaketak kontzientzia nazionalista gorpuztu eta sendotu egin zuen.

1892an argitara ematen du Sabino Aranak *Bizkaya por su independencia*, literatu-ra fueristaz egindako irakurketaren emaitza. Literatura fuerista honetan aurkitu zuen Sabinok “vieja materia de Euskalerría” delakoaren topiko multzoa —historia zienti-fikoa ordezkatu asmoz— sinesgarritasun mailara igoa. Sabino Arana hizkuntzala-riak, berriaz, asko zor dio Astarloa azken apologistetan haundienari (cf. Laka 1987). Gure asmoa ez da izango horrelako figura baten iturriak agortzea, saiotxo honetan jorratzen gatozen euskal tradizioaren landan kokatzea baizik. Horrexegatik aitatu ditugu Sabino historialaria —literatura fuerista irakurle (cf. Juaristi 1987b: 199)— eta Sabino hizkuntzalaria —durangar apologista zaharraren miresle.

Baina Sabino Aranaren izakera erromantikoak, fuerismoaren mugak gaudituz, literaturaren gaintik errealtatearen zilegiztasuna jarriko du. Honen ondorioz, lite-ratura fueristan gordetzen diren zenbait istorio, Aranarentzat, egun batez errealtate izan dira, hots, egia izandako oroitzapen zipriztinak lirateke. Kontzientzia har-tzeak dakarren emaitza izango da nazioaz eta bere historiaz egiten den erabateko afir-

mazioa. Hala ere ez da berea —eta honekin bigarren pundura bihurtzen gara— plan-teamendu liberaletan oinarrituriko nazionalismoa. P.N.V.-ren sortzailearen aldarrikapen nagusiak —“Jaungoikoa ta Lagi zarrak”— benetan erabilera integrista izan zuen.

Klerikalismoak ez zezakeen —dio I. Sarasolak— begixarrez ikus sortzen ari den mogimendu berria, haren helburuak betetzera zetorrela baitzirudien. Are gehiago, hasierako ideia multzo horren gauzatze konkretuan parte inportant bat izan zuen. Ideologia klerikalaren kutsua ideologia berriaren teorian eta praktikan nabarmentzen da, haren defenza aktitudetan, karakter hertsia eta kontserbatzailean, euskaldun fededunen nazionalismo ezer baino lehen katolikoan. Alde honetatik euskal idazle guztien homogeneitatea izugarri zen (Sarasola 1971: 54-55).

Halaxe mintzatu zen Sabino eta bere atzetik haren irakaspenak aldarrikatzen ihardun zuen militante klerikal andanak atera zuen etekinik. Profeta goren mintzatu zenez geroztik garai diferent bati hasiera ematen zaio, eta garai honek bere apostoladutza egokia eskatzen zuen. Aurreratu beharra izango banu ez nuke jakingo asmatzen apostoladutza honen zein parte dagokion erlijioari eta zein beste helbururi. Aitzolen eritziak eritzi, (cf. Ariztimuño 1987) esango nuke diskurtso erlijioso eta teokratizante hori proiektu nazionalistari makurtzen zaiola.

...debe tenerse en cuenta —Juaristik berriro— que el abandono de la tradición fuerista —es decir, de las bases culturales e ideológicas del renacimiento euskaro— obligaba al nacionalismo a inventarse una cultura (como la sumisión a los presupuestos puristas de Arana Goiri le obligaba, asimismo, a inventarse una lengua). Desde 1900, aproximadamente, el nacionalismo se empeña en una suerte de extraña huida hacia adelante que, ocasionalmente, se manifiesta en la incorporación de formas y estilemas artísticos modernos, en abierta contradicción con lo que hasta entonces se había aceptado como castizo y auténticamente vasco.

Nazionalismoak ahalegin handiak egingo ditu euskal kultura berria indartu eta sendotze lanean. Ez da besterik izango “Euskaltzaleak” —1927an Arrasaten jaioa— bezalako erakunde baten helburua. Aitzol izan zen 1930eko urte horietan kultura —batez ere literaturan (literaturaz landa ere, asko idatzi du Aitzolek artearen alorrean: pintura, bertsoarritza, musika... Beste alorrek ez ditut aipatzen)— nazionalista gidatzen eta bideratzen ahalegindu zen izenik sonatuena.

Aitzolek —Lourdes Otaegik dio “Aitzolen proiektu kulturalaz” artikuluan— bere aldetik ez zuen honetan beste pizkunde-mogimendu batzuetan frogaturik zuen eskemaren baieztapena baizik ikusi: olerkigintzaren garrantzia sentimendu nazionalaren eta kultur mailaren bilakabidean. (Otaegi, 1983).

Aitzolen proiektu honetan helburua soilik agertzen zaigu garbi; hura erdiesteko gainontzeko urratsak, ordea, ez daude hain definituak. Aitzolek berak helburuak jakin arren, ibilbidea egin ahala bakarrik joan zen deskubritzen euskal poesiaren norabidea zuzenena zen ala ez. Alde horretatik egin zuen kritikoa lana errespetagarria da oso. Bere lan kritikoetan, ostera, nabaitzen da bilakaera nabarmen bat: betiere erromantizismoaren iturri oparoenean, poesiazaleari militanteak aurrea hartzen dio.

Mokoroaren (Ibar) ideiak zirelata Juaristik zioena esan genezake baita Aitzolen ideia nagusiaren gainean:

La lengua es la más alta manifestación del genio del pueblo (en otras palabras, del Volkgeist). El escritor debe limitarse a servir de portavoz al alma popular y adoptar para ello la lengua que habla el pueblo, absteniéndose de manipulaciones caprichosas y estériles. (Juaristi 1987c: 103)

Zeren-eta 1935ean Aitzolek iragan urteko ekoizpen literarioaren balantzea egite-rakoan zera zioen:

Hay en estas poesías y escritos un gran caudal de estudio, de trabajo, de decisión y hasta de ingenio; pero en ellos domina el artificio sobre el arte, lo rebuscado sobre lo material, lo retorcido sobre lo espontáneo. (1987: 141-143).

Lehen olerki saria Lauaxetak (1930) irabazi zuen; bigarrena Lizardik (1931), azken honen goraipamena egiten ziharduela hau dio Aitzolek:

Arrotz-olertiaren kutsurik, Lizardiren neurtitzetan aurki ezin lezazuke, ordea... Ederrak badira ere, eusko olerkiarenak dira. Ez irakurriz ikasiak, adi-muñetik sortutakoak baizik. (Apud Onaindia 1965: 133).

Lauaxetaren —ikus Orixe/Lauaxeta eztabaida (cf. Kortazar 1983) irakurketen azarnak arrotzasun froga ote? Handik urtebetera Lizardiren bidea ere antzua zerizkion Aitzoli. S. Onaindiak —Orixeren miresle prestua kontsideratu ohi den gerra ondorengo belaunaldiko partaideak— zioen bezala 1933ko Etxeberritar Pantxeska-ren lehen saria zela-ta:

Aitzolentzat bereziki, bazun olerki honek olako gatz-ozpin eta erri kutsu aparte-koa, eta bide ortatik eraman opa zitun beste olerkaririk asko ere: ortarako olerki saritua aintzakotzat arturik, *euskal-olerti-kerá berezia* azaltzen du ... euskal iru-dien gaiak zeintzu diren ...; olerkari errikoia zergatik dan onen izadi-irudi zale ... Erritar olertizko bide bakan ortatik eraman nai zitun, antza, olerkari zuzpertzai-le andi hark orduko bertso gilleak. Orixe zerizkion biderik egokiena. (Op. cit. 133).

Baina zein Orixe? Orixe mistikoa ala baserritarra? Aitzolek buelta eta jira dabilen proiektuan gero eta leku gutxiago bazuten Lauaxetak lehendabizi eta geroxeago Lizardik, halatsu bizkaitarraren beste muturrean zegokeen poeta mistikoari bagagoz-kio. 1935eko aitatu artikuluan ikusten denez, ez zuen ezinbestekotzat *Barne muñetan* liburua bere asmoetarako.

Eta zergatik Orixeren *Euskaldunak* poema liburua? Zeintzu dira Aitzolen asmoak?

Paul Benichou-k zioen:

Una de las características de la religión es suponer una comunidad de fieles, un cuerpo terreno superior a la suma de sus miembros. (Benichou 1977: 506).

Gorputz hori herriaren arima da eta beraren asmo izkutueta makurtu behar dute pentsalari eta poetek, bestela komunitatetik kanpo geratuko lirake. Poeten betebeharen goren ez litzateke gizabanakoaren sentimendu jasoak idaztea, gizarte baten lokarriak tinkotu eta zuzpertzeko arnasa emaile izatea baino. Poesiaren alda-rean herria konsagratu eta gurtzen da; eta, nola ez, gurtarazi ere egiten da. Poema nazional baten sekretua honetan legoke, kontzientzi sortzaile izatearekin batera, herri zuzpertzzaile ere izatean.

Gorago aitazten genuen premiazko zuela poesiak bere osasunerako kristautasun dogmaren magaletik aldendu eta horizonte modernoagoetara zabaltzea. Beste horrenbeste esango genuke izpiritu eta hats bera dariten dogmak —herria, iraultza...— eratzen direnean. Diferentzia kualitatiboak salbu —aurrena trazendentzia baten jopu

da, bigarren hau, aldiz, gizonarena— familia handiak edo komunio pseudo-erlijiosoak gizabanakoaren kalterako izan ohi dira; eta, baita poesiak derrigorrezko duen autonomiarentzat ere.

Juaristik dioena izango da erromantizismo orok —Aitzolena barne— erro errotik nozitzen duen kontraesana:

[...] entre su proyecto de recuperar y preservar tradiciones amenazadas por la modernidad, por el progreso y, en consecuencia, por la inexorable destrucción de las comunidades orgánicas que habían conservado en su seno dichas tradiciones, y la imposibilidad histórica de convertirse en transmisores fieles de ese legado. Porque, independientemente de su adscripción a ideologías más o menos "tradicionalistas" o reaccionarias, al margen de su misionismo más o menos acentuado y de su añoranza del viejo orden estamental, [...] su propia condición de literatos no sería ya posible, en el siglo del vapor y del ferrocarril, sin atomización y desarraigo, o, dicho de otra forma, sin que se diera en ellos mismos la ruptura y separación de la comunidad tradiciones (Juaristi 1986: 12-13).

Nazionalismoaren politika kultural guztiak helburu propagandistikoa eta helburu katolikoa besarkatuz eratu zen jomuga berriak lehentasuna izango du artearen eta, oro har, kultura autonomo baten eskakizunaren aurrean. Aitatu jarrera eta diskurtso honek euskal gizartearen jarrera eta ekintzak oro baldintzatuko ditu. Hasi bertsoaritzatik —"bi belaunaldiren tenka" zorionekoak ere badu zerikusirik honekin— eta amaitu mendigoizale taldeen ekintzetan.

Hementxe esplikatzen da gerraurreko poesiaren —eta ondorengoarena 1950 arte— ezintasuna modernitate biziitzeko. Giro honetan izan zen poetaren autonomiaren alde eginiko errebindikazioerik. Lizardi eta Lauaxetak kontzientzia poetikoan, garaikideak baino aurreratuagoak euren arazoak izan zituzten. Poetaren, eta poesiarentzat, espazio autonomo baten ibilbidean aurrerapauso bat eman zutelarik, berauek ditugu poeta modernoan aitzindari.

Mirande beste ingurugiro bateko poeta izan zen, Frantzia simbolista izango da bere eredu. Baina, euskal girotik sortua poesiaren eta poetaren duintasunaren alde gehien esfortzatu zena Gabriel Aresti izan zen. Arestiren profetismoa eta humanitarismoa enbor bateko bi adar dira: gizonarenganako konfidantza neurrigabearen islada. Arestiren poesian poetaren buruak hartzen duen protagonismoa gizabanako autonomiaren afirmazioaren adierazgarri da. Hala eta guztiz ere fedea —gizona eta munduaren mugak onartu ezinik trazenditu nahi litzuzkeen sinismen oro— gizonarengan aspaldidanik errotua dagoen indarra da; libertatea, ostera, jaio berriaren borondate ahula, gertakizun da euskal literaturan.

Bibliografía

- Aldekoa, I., 1989, "Tradizioa eta eraberritzea XIX eta XX. mendeetako poesiagintzan" *Jakin*.
 Allegra, G., 1980, *La viña y los surcos. Las ideas literarias en España del XVIII al XIX*, Sevilla, Univ. de Sevilla.
 Ariztimuño, J. ("Aitzol"), 1987, *Idazlan guztiak*, Donostia, Erein.
 Benichou, P., 1977, *El tiempo de los profetas. Doctrinas de la época romántica*. México, F.C.E.
 ———, 1981, *La coronación del escritor, 1770-1830. Ensayo sobre el advenimiento de un poder espiritual laico en la Francia moderna*, México, F.C.E.
 Berlin, I., 1983, *Contra la corriente. Ensayos sobre historia de las ideas*, México, F.C.E.
 Corcuera, J., 1979, *Orígenes, ideología y organización del nacionalismo vasco (1876-1904)*, Madrid, Siglo XXI.

- Elorza, A., 1978, *Ideologías del nacionalismo vasco*, San Sebastián, Haranburu Altuna.
- Finkielkraut, A., 1978, *La derrota del pensamiento*, Barcelona, Anagrama.
- Juaristi, J., 1986, "Introducción" in *La tradición romántica*, Pamplona, Pamiela.
- , 1987a, "Las fuentes ocultas del romanticismo vasco" *Cuadernos de Alzate* 7, 86-102.
- , 1987b, *El linaje de Aitor*, Madrid, Taurus.
- , 1987c, *Literatura vasca*, Madrid, Taurus.
- , 1983, "Gerra aurreko giro literarioa" in *Lizardiren olerkia (Jakin 29)*, 6-17.
- Kortazar, J., 1986, *Teoría y práctica poética de Lanaxeta*, Bilbao.
- Laka, I., 1987, "Sabino Arana Goiri eta hiperbizkaiera" *ASJU* XXI-1.
- Lasagabaster, J. M., 1984, "La literatura vasca entre 1700 y 1876" in *Eusko Ikaskuntza. IX. kongresua*.
- Onaindia, S., 1965, "Orixe olerkari" in *Euskaltzaindia, Orixe Omenaldia*, Donostia.
- Otaegi, L., 1983, "Aitzolen projektu kulturalaz" in *Lizardiren olerkia (Jakin 29)*, 18-25.
- Paz, O., 1981, *Los hijos del limo*, Barcelona, Seix Barral.
- Sarasola, I., 1971, *Euskal literaturaren historia*, Donostia, Kriseilu.
- Wellek, R., 1951, *Historia de la crítica moderna (1750-1950)*, Madrid, Gredos.